

**Η ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ
ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΣΤΗ ΡΗΤΟΡΙΚΗ
ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ
Ἡ περίπτωση τοῦ ἁγίου Γεωργίου**

ΥΠΟ
ΣΤΑΥΡΟΥ Δ. ΓΡΙΜΑΝΗ

Η ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΣΤΗ ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Ἡ περίπτωση τοῦ ἁγίου Γεωργίου

ΥΠΟ

ΣΤΑΥΡΟΥ Δ. ΓΡΙΜΑΝΗ, Μr. Θ.,

ὑπ. Δρος Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ
ὑποτρόφου τοῦ Κοιν. Ἴδρ. "Ἄλ. Ὠνάσης"

1. *Εἰσαγωγή*. Τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα εἶναι, ἴσως, ἡ πιὸ σημαντικὴ ὁμάδα κειμένων τῆς Βυζαντινῆς γραμματείας¹. Δὲν εἶναι μόνον ἡ ἀριθμητικὰ σημαντικότερη ὁμάδα, ἀλλὰ παράλληλα σημαντικότερη γιὰ τὶς πληροφορίες πὺν μπορεῖ νὰ δώσει στὸν ἱστορικὸ σέ σχέση μετὰ τὴ ζωὴ, τὶς ιδέες, τὰ πρόσωπα πὺν ἔζησαν κατὰ τὴν περίοδο αὐτή². Στὰ κείμενα αὐτὰ ἄνθρωποι ὄλων τῶν ἐπιπέδων καὶ κατηγοριῶν ἐξέφραζαν τὰ αἰσθήματά τους, τὶς ιδέες τους, τὶς συμπάθειες καὶ ἀντιπάθειές τους, συχνὰ χωρὶς τὶς περιτέχνες ἐπικαλύψεις, τὶς ὁποῖες ἀπαιτοῦσε καὶ περιελάμβανε ἡ ὑπόλοιπη θεολογικὴ κυρίως γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν³. Γι'

---

1. Cyril MANGO, *Βυζάντιο. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς νέας Ρώμης* (μτφρ. Δ. Τσουγκαράκης, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2002³), σ. 275, 290.

2. Fr. HALKIN, «L' Hagiographie au service de l' Histoire», στό: Fr. HALKIN, *Recherches et Documents d' hagiographie Byzantine*, (Bruxelles 1971), σ. 260-269. Δὲς ἐπίσης H. DELEHAYE, *Hagiographie. Les sources, les premières modèles, la formation de genres* [SH73], (Bruxelles 1991), σ. 53 ἔξ. Πρὸβλ. J. HOWARD - JOHNSTON, "Introduction", στό: J. HOWARD - JOHNSTON, P. - A. HAYWARD (ἐπιμ.), *The cult of the Saints in late Antiquity and Middle Ages. Essays on the contribution of P. Brown* (Oxford, Un. Press 1999), σ. 16, 17 καὶ E. PATLAGEAN, «Ancienne hagiographie byzantine et histoire sociale», *Annales* 23(1968), 106-126.

3. Πρὸβλ. H. BECK, *Ἡ Βυζαντινὴ Χιλιετία* (μτφρ. Δ. Κούρτοβιτς, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2000³), σ. 164 ἔξ.

αυτὸς ἢ ἱστορία ἐνὸς ἁγίου δὲν ἦταν μιὰ ὁποιαδήποτε ἱστορία, ἀλλὰ ἓνας ὁλόκληρος τρόπος ζωῆς ἀποτυπωμένος στὸ χαρτί, ὄχι μὲ χρώματα, ἀλλὰ μὲ λέξεις. Οἱ λέξεις αὐτὲς γίνονταν γιὰ ἐκείνους συνέχεια τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν πρώτων Μαθητῶν Του: ἦταν οἱ ἱστορίες τῶν “φίλων” Του, οἱ ὁποῖοι ἔδωσαν τὰ πάντα γιὰ Ἐκεῖνον, ἀκόμη καὶ τὶς ζωές τους, μὲ σκοπὸ καὶ βραβεῖο τὸν Ἴδιο⁴. Γι’ αὐτὸν τὸ λόγο οἱ λέξεις τοῦ ἀγιολογικοῦ κειμένου ἀποκτοῦν καὶ ἄλλα ἐπίπεδα σημασίας, τὰ ὁποῖα γίνονται ἐμφανῆ μέσω τῆς ἀνάλυσης καὶ ἐρμηνείας τῆς χρήσης τους στὰ κείμενα αὐτά. Μέσα σὲ αὐτὰ τὰ πλαίσια, συχνὰ καὶ τὰ ὀνόματα γίνονται ἀντικείμενα χρήσης πέρα ἀπὸ τὴν κυριολεκτικὴ σημασία τους καὶ μὲ ἀφορμὴ αὐτή⁵.

II. Οἱ βυζαντινοὶ ἐγκωμιστὲς δὲν θὰ μπορούσαν, φυσικά, νὰ ἀφήσουν τὸ ὄνομα ἐνὸς Μάρτυρα, σὰν λέξη τὸ ἴδιο, ἔξω ἀπὸ ἓνα τέτοιον εἶδος “παιχνίδι” μὲ τὶς λέξεις⁶. Συγκεκριμένα, ὅσον ἀφορᾷ στὸ μάρτυ-

4. K. KRUMBACHER, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας* (ἔξ= *Ἱστορία*), τ. I (μτφρ. Γ. Σωτηριάδου, ἐκδ. Πάπυρος, Ἀθήνα 1955), σ. 185-6. Γιὰ τὴ σημασία τοῦ Ἁγίου γιὰ τὴ Βυζαντινὴ κοινωνία πρβλ. καὶ C. MANGO, «Saints», στὸ: G. CAVALLLO (ἐπιμ.), *The Byzantines* (The University of Chicago Press, Chicago - London), σ. 255 ἔξ., ἀλλὰ καὶ P. BROWN, «Ἡ ἀνάδειξη καὶ ἡ λειτουργία τοῦ Ἁγίου στὴν ὑστερὴ ἀρχαιότητα», στὸ: τοῦ ΙΔΙΟΥ, *Ἡ κοινωνία καὶ τὸ ἅγιο στὴν ὑστερὴ ἀρχαιότητα* (μτφρ. Ἄλ. Παπαθανασοπούλου, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2000), σ. 111-158.

5. Πρβλ. H. HUNGER, “Byzantinische Namensdeutungen in Iambischen Synaxarversen», *Βυζαντινὰ* 13 (1985), 1-26, τοῦ ΙΔΙΟΥ, *Ὁ Κόσμος τοῦ Βυζαντινοῦ Βιβλίου. Γραφὴ καὶ ἀνάγνωσις στὸ Βυζάντιο* (μτφρ. Γ. Βασιλάρος, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 1995), σ. 14 καὶ Στ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Ἑτυμολογία καὶ θεολογικὴ ἐρμηνεία βιβλικῶν ὀνομάτων. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐρμηνείας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης* [AB44] (ΠΙΠΜ, Θεσσαλονίκη 1983), ἰδιαίτερα σ. 17 ἔξ.

6. Γενικὰ γιὰ τὴ θεωρία καὶ πράξις τοῦ βυζαντινοῦ (ἀγιολογικοῦ) ἐγκωμίου βλ. H. DELEHAYE, *Les Passions des martyrs et les genres litteraires* [SH13b], (Bryxelles 1921'), σ. 183-235, T. VILJAMA, *Studies in Greek Encomiastic Poetry of the Early Byzantine Period*, [CHL, 42n4] (Helsinki-Helsingfors 1968), εἰδικὰ σ. 13-24, L. PREVIALE, «Teoria e prassi del panegyrico byzantino», *Emerita* 17(1949), 72-105-18(1950), 341-366, G. L. KUSTAS, «The function and evolution of Byzantine Rhetoric», *Viator* 1(1970), 56 ἔξ., τοῦ ΙΔΙΟΥ, *Studies in Byzantine Rhetoric* [AB17], (ΠΙΠΜ, Θεσσαλονίκη 1973), C. J. M. BARTELINK, «Adoption et rejet des topiques profanes chez les panegyristes et biographes chrétiens de langue grecque», *Sicilorum Gymnasium*, n.s. 39(1980), 25-40, G. KENNEDY, *Greek Rhetoric under Christian Emperors*, (Princeton 1983) καὶ Fr. HEIM, «Les Panegyriques des martyrs ou l' impossible conversion d' un genre littéraire», *RdSR*, 61(1987), 105-128.

ρα Γεώργιο, εἶναι δυνατόν νὰ ἀνακαλυφθεῖ μία ἐρμηνεία τοῦ ὀνόματός του μὲ παιδαγωγικὸ καὶ θεολογικὸ περιεχόμενο καὶ σκοπὸ στὰ σχετικὰ κείμενα⁷. Αὐτὸ γίνεται, καταρχὴν μὲ ἐκκίνηση ἀπὸ τὴν ἄμεση ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος –μέσω τῆς σημασίας του– στὴν ἀνθρώπινη δραστηριότητα τῆς γεωργίας, γεγονός, τὸ ὁποῖο δίνει ἀφορμὴ στοὺς ἐγκωμιστὲς νὰ προχωρήσουν σ' ἓνα ἐπόμενο, θεολογικὸ, ἐπίπεδο ἐρμηνείας.

Τὸ ὄνομα ἐτυμολογικὰ σχετίζεται μὲ τὸ ρῆμα γεωργέω-ῶ⁸. Στὴν ἐργασία αὕτη ἐμπλέκεται τὸ ὑποκείμενο τῆς ἐνέργειας (γεωργός) καὶ ὕστερα τὸ ἀντικείμενο (γεώργιος, -α, -ον) ὡς τὸ τμήμα τῆς γῆς ποὺ δέχεται τὴ συγκεκριμένη ἐνέργεια τοῦ ὑποκειμένου. Τέλος, προκύπτει ἡ ἴδια ἢ πράξις - φορέας τῆς συγκεκριμένης δράσης (γεωργία). Αὐτὲς οἱ σημασιολογικὲς σχέσεις τοῦ ὀνόματος τοῦ μάρτυρα Γεωργίου, προσεῖλκυσαν τὴν προσοχὴ τῶν Βυζαντινῶν ὁμιλητῶν ποὺ τίμησαν μὲ λόγους τοὺς τὸ Μάρτυρά μας⁹.

Οἱ σχετικὲς ἀναφορὲς βασιζοῦνται πάνω στὴ σχέση ποὺ σχηματίζεται μεταξὺ τοῦ Ὄνόματος (σημαῖνον) καὶ τοῦ Γεγονότος (σημαινόμενο): τὸ πρῶτο ὡς φορέας τῆς σημασίας καὶ τὸ δεύτερο ὡς ἡ ἴδια ἢ (ἐπιθυμητὴ καὶ ἀποδιδόμενη) σημασία. Ὁ ἅγ. Ἀνδρέας Κρήτης¹⁰ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ

7. Γιὰ τὰ κείμενα αὐτὰ βλ. Karl KRUMBACHER, *Der heilige Georg in der griechischen Überlieferung* [KBAW, XXV,3ABI.], (München 1911), p. 223. Γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῶν ἀγιολογικῶν πληροφοριῶν τῶν κειμένων αὐτῶν δὲς Σ. Δ. ΓΡΙΜΑΝΗ, *Ἅγιος Γεώργιος ἐγκωμισζόμενος. Οἱ ἀγιολογικὲς ἀντιλήψεις στὰ ἑλληνικὰ ἐκδεδομένα ἐγκώμια πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου* (ἔξ= Ἅγιος Γεώργιος), (Διπλ. ἐργ., Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Τμήμα Κοιν. Θεολογίας, Ἀθήνα 2003).

8. LIDEL - SCOTT, *Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, Α'* (ἐκδ. Σιδέρης, Ἀθήνα χ.χρ.), σ. 527β. Πρβλ. Ι. ΣΤΑΜΑΤΑΚΟΥ, *Λεξικὸν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης* (Ἀθήναι 1994), σ. 250α.

9. Γιὰ τὴν παράλληλη χρῆση τῶν λεκτικῶν αὐτῶν τύπων –καὶ θεολογικά– στὴ γενικότερη συνάφεια τῆς πατερικῆς γραμματείας βλ. C. LAMPE, *A Patristic Greek Lexicon* (Oxford 1961'), σ. 314α.

10. Γιὰ τὸν ἅγ. Ἀνδρέα (7ο - 8ο αἰ.) γενικὰ βλ. KRUMBACHER, *Ἱστορία*, Ι, σ. 178, Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», *ΘΗΕ* 2(1963), 674-93. Πρβλ. τοῦ Ἰδίου, *Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ ποιήσεις, ἤτοι Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν Β'*, (ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1993), σ. 182-210 καὶ Θ. ΔΕΤΤΟΡΑΚΗ, *Βυζαντινὴ Φιλολογία. Τὰ πρόσωπα καὶ τὰ κείμενα, Β'* (Ἡράκλειο Κρήτης 2003), 293-307. Γιὰ τὸ ἐγκώμιό του στὸν ἅγ. Γεώργιο βλ. *PG* 97, 1169-1192 (ἔξ= Ἀνδρ. Ι.) καὶ *AASS* April. III, σ. xvi-xxi (ἔξ= Ἀνδρ. ΙΙ). Πρβλ. Η. DELEHAYE, *Les Légendes grecques des saints militaires*, (Paris 1909), σ. 63, καὶ ΓΡΙΜΑΝΗ, *Ἅγιος Γεώργιος*, σ. 15-17.

ἀσχολεῖται περισσότερο μὲ τὸ θέμα, καθὼς θεωρεῖ εὐθέως ἀνάλογη τὴ σχέσηη πού καθορίζει τὰ δύο αὐτά: χωρὶς νὰ δημιουργεῖ μία γενική θεωρία γιὰ μιὰ σχετική ἐρμηνευτική (καὶ ἐρμηνεία), ὁ ὁμιλητὴς περιορίζεται στὴν ἐφαρμογὴ ὀρισμένων ὄψεων μιᾶς τέτοιας ἐρμηνείας στὴν περίπτωση τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Τὸ ὄνομα (προσηγορία) εἶναι δυνατόν νὰ δείχνει τὴν ἀλήθεια τοῦ πράγματος - γεγονότος. Ἐν προκειμένῳ, πρᾶγμα - γεγονός εἶναι ἡ ἴδια ἡ θεία Χάρις στὸ πρόσωπο τοῦ Ἁγίου¹¹. Ὡστόσο, ὁ Ἀνδρέας δὲν σταματᾷ σ' αὐτό, ἀλλὰ συνεχίζει ὀρίζοντας ἕνα ἄλλο πολὺ σημαντικό, γιὰ τὴν ἐρμηνεία του, μέγεθος: αὐτὸ τῆς ἀνθρώπινης προσπάθειας. Ὀλοκληρωμένη ἢ σχετικὴ ἀναφορὰ μπορεῖ νὰ εἶναι μόνον ἔτσι: τὸ ὄνομα δίνει λεκτικὴ ἀναφορὰ στὴ σχέση Θεῆς Χάριτος καὶ ἀνθρώπινης προσπάθειας¹².

Γιὰ τοὺς ὁμιλητὲς εἶναι πολὺ σημαντικό τὸ θεολογικὸ σχῆμα πού δημιουργεῖται μεταξὺ Χάριτος καὶ ἀνθρώπινης συνέργειας. Εἶναι τὸ ἀμφίδρομο (καὶ κυκλικό) σχῆμα, αὐτὸ πού ἄλλοῦ ὀνομάσαμε σχῆμα “δός - λαβέ”¹³. Εἶναι αὐτὸ πού ὁ Ἀνδρέας ἐννοεῖ, ὅταν ἐπισημαίνει: «τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα. Γεώργιος, ὁ τῷ ὀνόματι τὴν ἔνθεον πρᾶξιν, καὶ τῇ πρᾶξει τὴν φερώνυμον χάριν ἐν ἑαυτῷ δεικνύς»¹⁴. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ ὄνομα τοποθετεῖται σ' ἕνα ἐρμηνευτικὸ σχῆμα, μὲ σκοπὸ τὴν παιδευτικὴ ὠφέλεια τοῦ ἀκροατηρίου μέσω τοῦ παραδείγματος τοῦ Μάρτυρος.

Ὁ ἅγ. Ἀνδρέας, ἐπιπλέον, ἐπεκτείνει τὸ σχῆμα χρησιμοποιώντας ἕναν παράλληλο ἐρμηνευτικὸ μηχανισμό: τὴ σύγκριση, καὶ μάλιστα τὴ σύγκριση μὲ προσωπικότητες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Αὐτό, φυσικά, τὸν κάνει νὰ αἰσθάνεται μεγαλύτερη ἀσφάλεια στὴν ἐρμηνευτικὴ φόρμα πού ἐφαρμόζει στὸ ὄνομα τοῦ μάρτυρος Γεωργίου, καὶ ἴσως εἶναι ἡ αἰτία πού τὸ χρησιμοποιεῖ καὶ ἐδῶ¹⁵.

11. Ἀνδρ. I, 1176cd. «Οἶδε γάρ, οἶδε καὶ ἡ προσηγορία δημοσιεύει Θεοῦ χάριν».

12. Ὁ.π.: «Θεοῦ χάριν καὶ ἀρετὴν ἀνθρώπων».

13. ΓΡΙΜΑΝΗ, Ἁγιος Γεώργιος, passim. Φυσικά, σὲ καμμία περίπτωση δὲν ὑπονοεῖται ἐδῶ κάποια ἔννοια ἀνταλλαγῆς μὲ δικονομικούς ὄρους, πρᾶγμα πού δείχνουμε στὴν ἐν λόγω μελέτη μας. Πρβλ. καὶ πρ. Κων/νου Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Οἱ Ἁγιοὶ Μάρτυρες εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν πίστιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας (ἔξ=Οἱ Ἁγιοὶ Μάρτυρες), (Διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Τμήμα Κοιν. Θεολογίας, Ἀθῆναι 1997), σ. 131 ἔξ., ὅπου ἡ ἔννοια τοῦ βραβείου.

14. Ἀνδρ. I, 1176a.

15. Ὁ.π. 1176cd: «ὡς ἐπὶ Ἀβραάμ, καὶ Σάρας, Ἰσαάκ τε καὶ Ἰακώβ, καὶ Μωυσέως,

III. *Οἱ κατευθύνσεις* πού παίρνει ἡ ἐνασχόληση μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Γεώργιου στὰ ρητορικά κείμενα εἶναι κυρίως δύο: *Πρῶτα*, ὁ Γεώργιος ὡς (θεῖο) γεώργιον, ὡς τὸ ἀντικείμενο, τὸ ὁποῖο δέχεται τὴν ἐνέργεια, συγκεκριμένα τὸ τμήμα τῆς γῆς πού καλλιεργεῖται ἀπὸ τὸ Θεό. *Δεύτερον*, ὁ Γεώργιος ὡς καλλιεργητῆς ὁ ἴδιος, ὑποκείμενο δηλαδή τῆς πράξης - σημασίας, στὴν ὁποῖα ὀδηγεῖ τὸ ὄνομά του¹⁶. Αὐτὲς οἱ δύο συνιστώσες βοηθοῦν νὰ ἐπιτύχουν οἱ ὁμιλητές, γιὰ μία ἀκόμη φορά, τὸ ἐπιθυμητό τους σχῆμα: *δός-λαβέ*.

Ἔτσι, καὶ σύμφωνα μὲ τὴν πρώτη περίπτωση, ὁ Μάρτυς ἀπαντᾷ ὡς *Χριστοῦ γεώργιον*¹⁷: τὸ κατάλληλο, γιὰ τὸ Θεό, μέρος νὰ καλλιεργήσῃ μὲ τὴ Χάρι του, ὥστε νὰ εἶναι ἱκανὸ αὐτὸ νὰ προσφέρει τοὺς καρποὺς αὐτῆς τῆς καλλιέργειας, ὅποτεδήποτε τοῦ ζητηθεῖ¹⁸. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ὁ ὁμιλητῆς χρησιμοποιεῖ λέξεις, ὅπως *οἰκείαις ἀποθήκαις, ἐναπέθηκεν*, σχετικὲς μὲ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἀποθήκευση τοῦ προϊόντος τῆς καλλιέργειας.

Ἀντίστροφα, τώρα ὁ Μάρτυς ὀφείλει νὰ ἀποδώσῃ τοὺς καρποὺς αὐτῆς τῆς “παραγωγῆς” καὶ “ἀποθήκευσης”. Μὲ αὐτόν, ὅμως, τὸν τρόπο βλέπει κανεὶς πῶς φθάνει κανεὶς στὸ δεύτερο παράγοντα τοῦ σχήματός μας: τώρα ὁ μάρτυς Γεώργιος γίνεται ἐκεῖνος πού καλλιεργεῖ (ὁ τῆς ἀμπέλου γεωργός)¹⁹. Ἡ Ἄμπελος μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ὡς ἡ Ἐκκλησία (ἱστορικά συγκεκριμένη, ἀλλὰ καὶ διαχρονικὰ Μία). Ὡστό-

---

καὶ ἐτέρων πολλῶν μεμαθήκαμεν. Οὗτος ἐν τῷ ὀνόματι καὶ τῇ πράξει Γεώργιος». Γενικὰ γιὰ τὴ σχέση μάρτυρα καὶ Π.Δ., βλ. πρ. Κ. Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Οἱ Ἅγιοι Μάρτυρες*, σ. 201.

16. ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης, *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον καὶ ἐνδοξον μεγαλομάρτυρα τοῦ Χριστοῦ καὶ θαυματουργὸν Γεώργιον*, ἐκδ. Β. ΨΕΥΤΟΓΚΑ, Ἄντωνίου ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης, *Λόγοι Θεομητορικοί, Δεσποτικοί, Ἀγιολογικοί* (ἐκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2002), σ. 289-307, (ἐξ= Ἄντων.) 13,304,6: «ἀλλ’ οὕτω μὲν Γεώργιος τὸν σπὸρον καταβαλλόμενος συνέλεγε τὰ δράγματα». Γιὰ τὸν Ἄντωνιο, ὑστεροβυζαντινὸ ἐπίσκοπο Λαρίσης βλ. Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗ, «Ἄντωνιος Λαρίσης», *ΘΗΕ* 2(1963), 980, πρβλ. Λ. ΔΕΡΙΖΙΩΤΗ, «Θεσσαλία», στό: *Θησαυρὸς Ὁρθοδοξίας II*, (Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν 2000), 443-8, γιὰ τὸ συγκεκριμένο ἐγκώμιό του δὲς ἐπίσης ΓΡΙΜΑΝΗ, *Ἅγιος Γεώργιος*, σ. 26-29.

17. Ἄνδρ. II, 26, xx, d: «χριστοῦ γεώργιον, πᾶσι καλοῖς εὐθυνόμενον, ὃ ταῖς οἰκείαις ἀποθήκαις ὃ τῶν ψυχῶν γεωργὸς ἀσφαλῶς ἐναπέθηκεν».

18. Πρβλ. *Ψαλ.* 1,1.

19. ΑΡΚΑΔΙΟΥ ἐπισκόπου Κύπρου, *Ὁμιλία εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Γεώργιον*, ἐκδ. Κ. KUMBACHER, *Der Heilige Georg in der Griechischen Überlieferung*,

σο, ὁ Ἄνδρέας καὶ πάλι, τοποθετεῖ ὡς ἀντικείμενο τῆς καλλιέργειας τοῦ Γεωργίου τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του: ὁ Ἅγιος γίνεται ἔτσι ἐκεῖνος ποῦ καλλιεργεῖ τὰ “σπέρματα” τῆς θείας Χάριτος στὴν ἴδια του τὴν καρδιά, ὡς κέντρο τῆς ὑπαρξῆς του, μὲ ἐπιτήδειο πρὸς τοῦτο τρόπο καὶ γιὰ ἓνα ἀγαθὸ σκοπὸ²⁰.

IV. Ὡστόσο, αὐτὲς οἱ δύο κατευθύνσεις, ὅπως τὶς εἶδαμε, δὲν μποροῦν νὰ εἰδωθοῦν ξεχωριστά, καθὼς καὶ οἱ δύο μαζὶ συνθέτουν ἓνα κοινὸ καὶ ἐνιαῖο πεδίο: τὸν Γεώργιο, εἴτε ὡς ἐκεῖνον ποῦ καλλιεργεῖ, τὸ ὑποκείμενο δηλαδὴ τῆς ἐνέργειας, εἴτε ὡς ἐκεῖνον ποῦ δέχεται τὴν καλλιέργεια²¹. Οἱ δύο αὐτὲς διακρίσεις συναντῶνται στὸ πρόσωπο τοῦ Μάρτυρος στὴ βάση τῆς “θείας” ἢ “πνευματικῆς καλλιέργειας”, ὅπου ἡ ἀνθρώπινη συναίνεση συναντᾷ τὴ Θεία Χάρι. Εἶναι τὸ σχῆμα αὐτό, τὸ ὁποῖο οἱ ὁμιλητὲς ἀρέσκονται νὰ ἀποδίδουν μὲ ἓνα ἄλλο συχνὰ ἐμφανιζόμενο ὄρο, τὴν *εὐσέβεια*²².

Ὁ βαθὺς δεσμὸς ποῦ ἐνώνει τὶς δύο αὐτὲς κατευθύνσεις τοῦ σχήματός μας, παρουσιάζεται ἀπὸ τοὺς ὁμιλητὲς μὲ ἓναν πολὺ ὁμορφο καὶ ταυτόχρονα ἔντονο τρόπο: παρουσιάζουν τὸ Μάρτυρα ὡσεὶ ἄλλον τινα κληρὸν πατρῶν καὶ καλῶς τῇ γεωργίᾳ τοῦ πνεύματος προσηχεργασάμενον²³. Τώρα, οἱ δύο κατευθύνσεις - διακρίσεις, ὅπως τὶς εἶδαμε προηγουμένως, τέμνονται στὴ σημασία τῆς λέξεως *γεωργία*. Σὲ αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο ἡ σημασία τοποθετεῖται στὸ γεγονός τῆς συνάντησης τοῦ Θεοῦ

[KBAW XXV, Alb. 3], (München 1911), p. 78-81 (ἔξ= Ἀρχαδ.), 79,15. Γιὰ τὸν ἅγιο Ἀρχάδιο, ἐπίσκοπο Κωνσταντίας Κύπρου βλ. Κ.Π. ΚΥΡΡΗ, «Ἀρχάδιος», *ΘΗΕ* 3 (1963), 158-9. Γιὰ τὸ ἐγκώμιό του πρβλ. ΓΡΙΜΑΝΗ, Ἅγιος Γεώργιος, σ. 18-19.

20. Ἄνδρ. I, 1181 a: «Πρβλ. πρ. Κ.Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Οἱ Ἅγιοι Μάρτυρες*, 92 ἔξ.

21. Ἄνδρ. I, 1176 c: «ὁ τῶν θείων ἐννοιῶν γεωργός, καὶ τοῦ Θεοῦ γεώργιον».

22. Ἄνδρ. I, 1176 ab: «ὁ τῷ ἀρότρῳ τῆς ἀρετῆς ἀτρέπτως τὴν γλυκεῖαν τῆς εὐσεβείας ὀροτομήσας αὐλακα, καὶ διὰ τοῦτο εὐθετος ἀναδειχθεὶς ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν». Γιὰ τὴν σημασία τοῦ ὄρου *εὐσέβεια* στὸ ἀγιολογικὸ περιβάλλον τῶν ἐγκωμίων πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου βλ. ΓΡΙΜΑΝΗ, Ἅγιος Γεώργιος, σ. 35.

23. Τοῦ σοφωτάτου καὶ μακαριωτάτου πατριάρχου Κων/πόλεως Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου, *Λόγος εἰς τὸν ἅγιον καὶ μεγαλομάρτυρα καὶ τροπαιοφόρον Γεώργιον*, PG 142, 300-345 (ἔξ= Γρηγ.), ε', 305 a, Πρβλ. AASS, April. III, σ. xxi ἔξ., (καὶ ΓΡΙΜΑΝΗ, Ἅγιος Γεώργιος, σ. 24-5). Γιὰ τὸ Γρηγόριο (Γεώργιο) II, πατριάρχη Κων/πόλεως βλ. F. GAURE, «Georges de Chypre», *DTC* 6,1 (1924), 1233, Σ.Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Γρηγόριος ὁ Κύπριος», *ΘΗΕ* 4 (1964), 731-4, Πρβλ. N.G. WILSON, *Οἱ Λόγιοι στὸ Βυζάντιο*, (μτφρ. Ν. Κονομῆ, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 1991), σ. 285-7.

καὶ τοῦ ἀνθρώπου στή δεδομένη Χάρι ἀπὸ τῆ μία καὶ στήν ἀποδοχή της ἀπὸ τὴν ἄλλη. Μέσα στὰ ἐγκώμια ὁ Γεώργιος γίνεται, ἔτσι, ἐκεῖνος ποὺ ἐπιθυμεῖ ἐρωτικά τὴ Θεία καλλιέργεια²⁴.

Ὁ ἅγιος Ἀνδρέας καὶ πάλι ἀνακεφαλαιώνει μὲ ἐξαιρετικὸ τρόπο, ὅσα ἀναφέραμε ἐδῶ: ὁ Γεώργιος εἶναι αὐτὸς ποὺ ἐπιθύμησε τὴν ἐπίπονη ἐργασία καὶ ἔτσι ἔγινε καλλιέργεια δημιουργημένη ἀπὸ τὸ Θεό²⁵. Μὲ τὴν ἀναφορά του αὐτὴ σαφῶς ὀρίζει, νομίζουμε, αὐτὰ γιὰ τὰ ὁποῖα εἶπαμε μέχρι ἐδῶ, καθὼς οἱ δύο κατευθύνσεις τῆς ἐρμηνείας του βρίσκουν τὴν πραγματικὴ –καὶ ἐνιαία– παρουσία τους στὸ Πρόσωπο τοῦ μάρτυρος Γεωργίου.

Ὁ ἴδιος ἐγκωμιαστής, βασιζόμενος στή δυνατότητα ποὺ τοῦ δίνει ἡ τελευταῖα πρόταση, προσθέτει καὶ μία τρίτη ἐρμηνευτικὴ ματιὰ ἐμπλουτίζοντας τὸ βασικὸ σχῆμα τῆς ἀλληγορίας καὶ μεταφορᾶς μὲ βάση τὸ ὄνομα τοῦ Γεωργίου. Ἡ σκέψη του τώρα ἐπικεντρώνεται στὸ ἐξωτερικὸ –ἀν θὰ μπορούσε νὰ εἰπωθεῖ ἔτσι– ἀποτέλεσμα τῆς σχέσης αὐτῆς, ἔτσι ὅπως τὴν ἔχουμε –καὶ ἔχει– ἀναπτύξει ἕως ἐδῶ. Σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο ἐπεξεργασίας τῶν σημασιῶν τοῦ Ὀνόματος, ὁ Γεώργιος, ὡς χαριτωμένος ἄνθρωπος, ἀποδίδει μὲ τὴ σειρά του τὴ Χάρι στὸ λαό. Πρῶτα σὲ ἐκεῖνους ποὺ παρευρίσκονταν κατὰ τὸ ἴδιο τὸ μαρτύριο, ἔπειτα σὲ ὅλους ἐκεῖνους ποὺ τὸν ἐπικαλοῦνται μέσα στὸ χρόνο κατὰ τίς –συλλογικὲς καὶ προσωπικὲς– προσευχὲς τους²⁶. Σὲ ὅλους αὐτοὺς ὁ Μάρτυς μας γίνεται πηγὴ τῆς θείας Χάριτος²⁷.

24. Ἀνδρ. I, 1176 b: «ὁ τὸν Ἰσάχαρ μμησάμενος καὶ τὸ καλὸν τῆς θείας γεωργίας ἐρωτικῶς ἐπιθυμήσας».

25. Ἀνδρ. I, 1176 a: «ὁ τὴν ἐπίπονον ἐργασίαν ἀγαπήσας, καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον αὐτὸς ἀποδειχθεὶς “γεωργία ὑπὸ ὑψίστου” ἐκτισμένη». Πρβλ. Σειρ. 7,15.

26. Ἀνδρ. I, 1176 bc: «Τὸ εὐχρηστον δένδρον, τὸ παρὰ τοῖς ποταμοῖς τοῦ Πνεύματος πεφυτευμένον, καὶ τετηλὸς διηλεκτῶς, ἐπὶ τε τὸν καρπὸν τῆς ἀρετῆς ὥρμιον φέρον, εἰς ψυχικὴν γεωργίαν τῶν πιστῶς μετεχόντων. Τὸ εὐφορον κλήμα τῆς ἀληθοῦς ἀμπέλου, οὗ γεωργὸς ὁ πατὴρ ὁ οὐράνιος, γεωργῶν ἡμῖν δι' αὐτοῦ πνευματικὴν εὐφροσύνην, εἰς ἴαριν παθῶν, καὶ ἀνακαινισμόν ψυχῆς τε καὶ σώματος· ἡ τῶν θείων ναμάτων πηγὴ, ἀφ' ἧς ἀρδευομένη χερσομανήσασα ψυχὴ, γεωργεῖται καὶ καρποφορεῖ, πίστιν, ἐλπίδα καὶ ἀγάπην, τριάδα ἀρετῶν τῇ Τριάδι ἐράσμιον· ὁ τῶν θείων ἐννοιῶν γεωργός, καὶ τοῦ Θεοῦ γεώργιον, ἐν ᾧ ἐγεωργήθη τῆς εὐσεβείας ἡ χάρις, καὶ γεωργεῖται πᾶσι τῶν θαυμάτων τὰ πάθη». Σὲ ὅλα αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ παραβλέψουμε καὶ τὴν πιὸ πρακτικὴ - κυριολεκτικὴ χρῆση τοῦ ὀνόματος τοῦ Γεωργίου σὲ σχέση μὲ τοὺς ἴδιους τοὺς γεωργοὺς. Ὁ Ἀρκάδιος εἶναι, ποὺ παρουσιάζει τὸ Γεώργιο ὡς βοηθὸ τῶν ἀγροτῶν (Ἀρκαδ., 79,21: «γεωργῶν συγγέωργος»).

27. Πρβλ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Οἱ ἅγιοι ὡς παράκλητοι τῶν πιστῶν καὶ τὰ χα-

V. *Συμπεράσματα*. Οί όμιλητές δείχνουν ότι υπάρχουν δύο κύριες κατευθύνσεις τής χρήσης του όνόματος του Μάρτυρος στα έγκωμιά τους: πρώτα, μέσω τής χρήσης τής γεωργικής μεταφοράς, οί όμιλητές κατευθύνουν τόν άκροατή σε μία γενική έννοια Άγιότητας, όπως τήν είδαμε έδω έφαρμοζόμενη. Έπειτα, κατορθώνουν τó αντίστροφο: βασιζόμενοι στην ιδέα του Άγίου, ως *χαριτωμένου ανθρώπου*, δημιουργούν μία μεταφορά, τής όποίας ή χρήση άποδεικνύει τó Όνομα φορέα τής πραγματικότητας, εικόνα τής θείας σχέσης που άναδεικνύεται.

Μέ αυτόν τόν τρόπο ή μεταφορά δέν μένει στα στενά όρια τής γραμματικής έτυμολογίας, αλλά δραπετεύει από αυτά δημιουργώντας ένα σχήμα πολύ άγαπητό στους έγκωμιαστές. Οί τελευταίοι δέν ένδιαφέρονται τόσο για τήν ιστορική λεπτομέρεια²⁸, άν αυτή δέν ύπηρετεί τόν κύριο σκοπό τους, που δέν είναι άλλος από τή σωτηρία του Χριστιανού, στόν όποιο και άπευθύνονται. Ό μάρτυς Γεώργιος δέν είναι άπλά ένα ιστορικό πρόσωπο, είναι ένας άγιος Μάρτυς, πράγμα που σημαίνει ότι ή άναφορά σε αυτόν, και δια τών Έγκωμίων, δημιουργεί ένα μοντέλο και έναν όδηγό στή μακρά πορεία τών πιστών προς τήν προσωπική τους σωτηρία και –γιατί όχι– τήν προσωπική τους άγιότητα²⁹.

ρίσματα τους», σό: Σ.Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ (έπιμ.), *Ό άγιος και ό μάρτυς στή ζωή τής Έκκλησίας. Εισηγήσεις ΙΒ΄ Συνεδρίου Πατερικής Θεολογίας*, (έκδ. Άποστολικής Διακονίας, Άθήνα 1994), σ. 46-55.

28. Όστόσο, δέν πρέπει νά παραβλέπουμε ότι ήδη κατά τήν έλληνιστική περίοδο τó έγκωμιο με τούς τόσους κοινούς τόπους είχε ύποτάξει τήν ιστορία στό σκοπό του ως κείμενο πρβλ. Η. HUNGER, *Βυζαντινή Λογοτεχνία. Ό λόγια κοσμική γραμματεία τών Βυζαντινών, Α΄*, (μτφρ. Λ.Γ. Μπενάκη κ.ά., ΜΙΕΤ, Άθήνα 1991³), σ. 175 έξ.

29. Πρβλ. πρ. Κ.Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Οί Άγιοι Μάρτυρες*, σ. 236 έξ.